

ugyan az eddigiekhez, de az ezen kívüli írások már újabb, önálló témaköröket jelenítenek meg. *Veliky János* tanulmánya a magyar reformkor egyik kiemelkedő alakjának, Kölcsey Ferencnek országgyűlési naplója alapján az érdekegyesítés és politikai képviselőlet összhangjáról, a társadalmi reformok művészetéről szól (271–278. old.). *Bitskey István* a Luxemburgi Zsigmond korabeli Buda udvari kultúráját és királyi reprezentációját mutatja be (57–68. old.). *Szőke Domonkos* a hatalom és az irodalom kapcsolatát elemzi az 1950-es években (239–246. old.).

Sáry Pál: Bűnvádi eljárások az Újszövetségben

Szent István Társulat, 2000. 219. lap

Sáry Pál: *Bűnvádi eljárások az Újszövetségben* című könyve az Úr 2000. esztendőjében jelent meg a Szent István Társulat gondozásában. A könyv két olyan per történetével és részletes bemutatásával-elemzésével ismerteti meg az érdeklődőt, melyek ezidáig ilyen formában még nem kerültek feldolgozásra.

Jézus Krisztus és Szent Pál története az eszmetörténeti kutatások tárgya már évszázadok óta. Feldolgozták már történészek, egyházkutatók, de jogászok magyar nyelven még nem. A szerző tehát úttörő munkát végzett, mely véleményem szerint remekül sikerült.

Az író olyan jogi-jogász aspektusból közelíti meg a kérdést, mely önmagában is újszerűvé teszi a művet. Különösen értékes vonása az alkotásnak, hogy a perek vázolósa során nem csupán a római jog általános tanításairól kapunk közelebbi képet, hanem a római büntetőper teljes lefolyását – a vádemeléstől az ítélet végrehajtásáig – nyomomon követhetjük. A szerző a jogi problémák bemutatása mellett elénk tárja a kor történelmi, társadalmi, s politikai kérdéseit

Rácz István szakmai munkásságának jelentős része szűkebb lakóhelyéhez, a Hajdúsághoz kapcsolódik, így nem véletlen, hogy az emlékkötetben e terület geomorfológiájával foglalkozó tanulmány is helyet kapott (227–238. old.), hogy földrajzi oldalról mutassa be azt a térséget, melyhez számos olyan múltbéli esemény és történet kapcsolódott, amit Rácz professzor is kutatott.

A könyv Rácz István szakmai munkásságát bemutató műveinek bibliográfiájával zárul.

Pósán László

is. A gazdag irodalomjegyzékből kitűnik, hogy az író nem csak a magyarul fellelhető forrásokra támaszkodott, hanem kimerítette a külföldi – elsősorban angol és német – irodalmat is. Ez az alapos kutatómunka azt eredményezi, hogy a szövegben precíz és jól áttekinthető a források felhasználása.

Megjegyzésként csupán annyit fűzhetünk hozzá, hogy néhol az egyes fejezeteken belül célszerű lett volna az egy kérdéskörhöz tartozó ismereteket a jobb áttekinthetőség végett alfejezetekben összefoglalni, ez azonban a mű értékéből természetesen semmit sem von le.

Az első részletesen bemutatott per Jézusé. Ebben a részben olyan kérdésekre kapunk választ, hogy halálra ítéltette-e a zsidó főtanács Jézust, miért került, s egyáltalán kerülhetett-e Pilátus elé Jézus ügye, a római jog mely szabályait alkalmazta, alkalmazhatta a helytartó.

Érdekes megoldás, hogy a szerző az eljárások lefolytatásának története előtt bemutatja a rendelkezésére álló forrásokat, s elemzi azok forrásértékét. Ezt követően röviden elénk tárja a kor politikai, vallási,

történelmi körülményeit. Az író érdekes és a jogász számára fontos fejtegetésbe kezd: ismerteti a kialakult honi és külföldi véleményeket arról, hogy egyáltalán volt-e joga a zsidó főtanácsnak halálra ítélni Jézust, volt-e joga az ítéletet végrehajtani? A főbb elméletek a következők: I – igenis a főtanács hozhatott volna halálos ítéletet és azt végre is hajthatta volna (JUSTER, LOISY, GOGUEL, GUIGNEBERT); II – bár a halálos ítéletet meghozhatta volna a tanács, ám annak végrehajtására nem volt jogosult (RENAN, SALVADOR, PAPINI, DIDON); III – egyesek szerint fel sem merülhet a fenti kérdés, ugyanis nem is volt zsidó per Jézus ügyében, mivel elfogása után rögtön átadták Pilátusnak (LIETZMANN, REFOULÉ); IV – végül a zsidó törvényszék főbenjáró ügyben nem folytathatott volna büntetőeljárást, ennek ellenére összeült a tanács (ROSADI). A szerző a felvázolt elméleteket sorra cáfolja, s érveit korabeli forrásokra alapozva, a IV. gondolatmenetet tartja leginkább elfogadhatónak. Azt hiszem, hogy a ROSADI, olasz büntetőjogász által képviselt elméletet mi is elfogadhatjuk.

A teóriák bemutatása után következik maga a per. Rendkívül aprólékosan haladva bemutatja az eljárást az előkészületektől a kivégzésig. A könyvet olvasva megfogalmazódik az emberben, hogy itt nem volt másról szó, mint egy szűk csoport hatalomféltetéséről, kicsinyes céljaik eléréséről. A szerző több forrással egyetértésben állítja, hogy az eljárás „az igazságszolgáltatás megcsúfolása” volt és a „zsidó eljárás egész folyamán egy ember megölésére kitervelt összeesküvést látunk”.

Az eljárás helytartó előtti szakaszában érdekes azt megfigyelnünk, hogy Pilátus az utolsó pillanatig megpróbálta elkerülni a halálos ítélet kimondását, mivel egyáltalán nem volt meggyőződve Jézus bűnösségéről. Végül a zsidó főpapok kimondva-kimondatlanul válaszút elé állították a helytartót: kivégezteti Jézust, vagy vállalja an-

nak az ódiáját, hogy miután szabadon bocsátotta Jézust, a zsidó papok – mint a császár ellenségét, aki a lázadó pártjára állt – feljelentik Rómában. Pilátus pedig pontosan tudta – ismerve Tiberius császár gyanakvó természetét –, hogy egy ilyen vád esetén nemcsak hivatalát, de életét is veszélybe sodorhatja. Pilátus döntése ismert.

Az eljárás során felmerült a kegyelem kérdése (Pilátus – utolsó lehetőségként – egy akkor ismert szokásra hivatkozva kérdezte a népet, hogy Jézust, vagy Barabást engedje szabadon). Ennek okán tesz kitérőt a szerző a római jogban is ismert kegyelem jogintézményével kapcsolatban. Az első témakör lezárásaként elemzi a felelősség kérdését, valamint értékeli az eljárást. A per egészére egyetlen jelző illik: justizmord.

A könyv második részében az író Szent Pál apostol életét és pereit mutatja be. Hasonlóan az első részhez itt is a források bemutatása és értékelése áll az első helyen. Ezt követően a szerző – talán elsőként a szakirodalomban – Szent Pál és a római jog viszonyát tárgyalja. A mű olvasása közben meglepődve tapasztalhatjuk, hogy Pál milyen pontosan ismerte római polgár státuszából eredő jogait, és ezeket következetesen érvényesítette is. Példaként említhetjük azokat az eseteket, amikor nyilvános megvesszőzéséért elégtételt követelt, vagy a császárhoz fellebbezett Festus helytartótól. Tanításait megpróbálta a római állam által is elfogadható köntösbe öltöztetni: nem szállt szembe nyíltan a rab-szolgaság intézményével, az embereket „jogkövető” magatartásra ösztönözte, s még sorolhatnánk, miként írja: „Mindenkinek vesse alá magát a fölöttes hatalomnak. Nincs ugyanis hatalom, csak Istentől. Ahol hatalom van, azt az Isten rendelte. Aki tehát szembe száll a hatalommal, Isten rendelésének szegül ellene.”

Bátran állíthatjuk tehát, hogy tanításaival – akárcsak Jézus – nem sértette a Római Birodalom jogrendjét. Nem is sérthet-

te, ugyanis tanításának mondanivalóját más eszmei síkon kell keresnünk. Mi lehetett hát az indok, mely alapján többször is megkísérelték elítélni. Nem gondolhatunk Pál esetében sem másra, mint egyes csoportok érdekharcára. A műből kitűnik, hogy a két per kísértetiesen hasonlít egymásra, erre a szerző több helyen is rámutat. Többek között ezen párhuzam miatt is érdemes a két mártír ügyét egy könyvben tárgyalni.

A következő fejezet a Pál elleni peren kívüli eljárásokkal foglalkozik. Itt részletesen olvashatunk a *coertitio*s (rendészeti) jogkörökről: kinek volt ilyen jogköre, kikkel szemben és mire használhatta? Ezután a *coertitio*s jogkör gyakorlásával összefüggésben tárgyalja a római börtönök helyzetét, történetét.

Szent Pál apostol esetében is részletesen vizsgálja a szerző a lefolytatott büntetőeljárásokat. A római állam büntetőjogában alapvető különbség volt a *coertitio*s jogkör gyakorlása és a jog adta keretek között lefolytatott büntetőper között. Talán a két legfontosabb különbség az volt, hogy míg a fenyítő jogkör gyakorlása során meghozott döntés nem járt a becsület korlátozásával (nem *infamált*), addig a büntetőítélet adott esetben igen, valamint a *coertitio*s jogkörben eldöntött ügy nem jelentett ítélt dolgot (*res iudicata*), a büntetőügyben meghozott ítélet viszont igen.

Ezen rövid alapvetést követően rátérhetünk a két perre. Az első eljárás vádja szerint Pál pogányokat vezetett be a templomba, s ezért bűnhődni kell. Pál végül fogságba, majd a zsidó főtanács elé került, ahol egy ügyes húzással a feltámadásról vallott nézeteik miatt amúgy is két táborra szakadt zsidóság (farizeusok és szadduceusok) között sikerült tovább szítania az elentétet, aminek az lett a következménye, hogy a főtanács tagjai a vita hevében kis híján öltre mentek. Miután a római hatalom jeruzsálemi képviselője (aki nem a helytartó volt, ugyanis Júdea *procurator*a a ten-

gerparti Caesareában székelte) tapasztalta a fejtelenséget, Pált visszavitte a börtönbe.

Az apostol végül elkerült a helytartóhoz, aki talán az idők végezetéig is fogságban tartotta volna Pált, ha időközben le nem váltják. Az új *procurator*, Festus a zsidó tanácsból akart létrehozni egy bíróságot, mely ítélkezhet Pál ügyében, de a római polgárjoggal rendelkező Pál nem tűrte – ehhez egyébként joga volt –, hogy nem római polgárok pálcát törjenek fölötte. Pál tehát a császárhoz fellebbezett. Ezen a ponton tekinti át a szerző a római perorvoslati jog lényegi elemeinek fejlődését. Pál *provocatio*jával egyébként kifejezetten jól járt a helytartó, hisz így egyik fél sem neheztelhetett rá döntése miatt. Végezetül a szerző szerint Pál immáron Rómában zajló perének egyetlen lehetséges kimenetele volt: felmentő ítélet.

Elérkeztünk Pál második, egyben utolsó peréhez. A per okaként, s egyben előzményeként a Néró-féle keresztényüldözést tekinthetjük. Pál 66-ban tért vissza Rómba, feltehetően azért, hogy hitükben megerősítse az üldözött keresztényeket. Ám szerencsétlenségére hamarosan letartóztaták, s börtönbe vetették. A hagyomány szerint maga Néró ítélte halálra, de szóba jöhet a város első tisztségviselője, a *praefectus* is. A szerző szerint már az sem biztos, hogy Pál második perében csupán egy tárgyalást tartottak. A bizonytalanság Pál utolsó levele miatt merül fel, ugyanis az ebben szereplő utalások egyes kutatók szerint első perére, míg mások szerint a második per első tárgyalására vonatkoznak. A szerző ez utóbbi feltételezést valószínűsíti.

Pál második tárgyalásán sem talált védőre, s az, hogy továbbra is kereszténynek vallotta magát, már önmagában elegendő volt az ítéseknek a döntés meghozatalára. Szent Pál apostolt – római polgárjogánál fogva – megillette az a jog, hogy megszegyenítő büntetés helyett a fejét vegyék.

Az a tény, hogy a keresztény kultúrkört régóta foglalkoztató kérdéseket tárgyal a szerző, predesztinálja a könyvet az elismertségre. A könyv olvasmányos stílusban megírt, jól megszerkesztett mű. Azon túl, hogy történészek számára értékes információkat tartalmaz, a jogásznak is érdekes, hiszen egy jogász írta a jogász szemszögéből.

Földi András–Hamza Gábor: A római jog története és intézményei

Ötödik, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest, 2000. XL + 715 lap

A Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában 2000 őszén jelent meg a hazai jogásztársadalom számára immár alapműnek számító római jogi tankönyv ötödik átdolgozott és bővített kiadása. A mű Hamza Gábor tanácsvezető egyetemi tanár és Földi András egyetemi docens hosszú évekig tartó, az ún. Brósz–Pólay tankönyv alapulvételével végzett munkájának eredménye. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem e két tanárának alkotása a már megszokottá váló nemzetközi példát követte azzal, hogy egy korábbi munka átdolgozásával teremtette meg a nemzetközi szakirodalomban az elmúlt harminc évben jelentkező tudományos eredmények feldolgozásával és beépítésével. Ebben a körben említhetjük pl. Dulceit római jogtörténeti tankönyvének Schwarz, majd Waldstein által történő átdolgozását, illetve Honsell, Mayer-Maly és Selb római magánjogi kézikönyvét amely Kunkel munkáján alapul. Az új tankönyv első kiadására 1996-ban került sor, majd ezt követően a szerzők tovább csiszolták, bővítették azt, így az ötödik kiadás már egyértelműen új műnek tekinthető, amely a tankönyvvel kapcsolatban az elmúlt öt évben felmerült, az oktató munkában megismert tapasztalatokra is támaszkodik. Ennek méltó eredménye az, hogy 2000 őszén Földi

ből. Egy nem jogásznak pedig azért hasznos, mert a római jogról, mint az európai jogi kultúra bölcsőjéről nyújt átfogó képet. Úgy gondolom, hogy nem csupán a szűk szakmai kör, hanem a témaválasztás különlegességénél fogva a nagyközönség érdeklődésére is számot tarthat Sály Pál műve.

Madai Sándor

András és Hamza Gábor műve az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar nívódíjában részesült.

A tankönyv hat részre tagolódik, az első rész foglalkozik a római jog történetével, a második az eljárásjoggal, a harmadik a személy- és családjogi tanokat tartalmazza, a negyedik a dologi jogot, az ötödik a kötelmi jogot tárgyalja, míg a hatodik rész öleli fel az öröklési jog anyagát. Szerkezetét tekintve nóvum, hogy az öröklési jog a negyedik rész helyett a hatodik részben kapott helyet, amit elsősorban didaktikai okokkal magyaráznak a szerzők. Tartalmát tekintve kiemelendő, hogy a történeti részben a római jog átfogó elemzése mellett egyes dogmatikai fejezetek végén is megismerheti az olvasó az adott jogterület közép- és újkori továbbélését, gyakorlati hasznosságát.

A tankönyv *történeti részében* kiemelendő a részletes államtörténet bemutató anyag. A szerzők a szokásos tankönyvi méreteket meghaladóan, rendkívül aprólékosan, mondhatni minúciózusan mutatják be a római állam és közigazgatás szervezetét a római jog egyes korszakaiban. A sokszor jelentős ókortörténeti előképzettséget igénylő fejtegetések alapvetően a tankönyv kézikönyv jellegét bizonyítják, és